

"עדתיים, אלימות ומרי אזרחי": סיקור אירועי ואדי סאליב בעיתונות הישראלית מפרספקטיבה פוסט-קולוניאלית

נסים כ"ץ

סקירת ספרות

חדשות ומציאות

החדשות תופסות חלק חשוב מאוד בחייו של האדם המודרני, במיוחד בתקופה שבה החיים החברתיים והפוליטיים עברו תהליך של "מדיהטיזציה" מוגברת. הן מביאות לאדם מידע על המתרחש בסביבת המקור והמיקרו של חיי היומיום. מהיבט זה נכון הדימוי של אמצעי התקשורת כ"מתווכים" הן מבחינת מקומם הפיזי בצומתי המידע הן מבחינת תפקידם ותפקודם כמו"לים וכמעבירים מסרים שונים ומגוונים: מידע, אמונות, תביעות והסכמות בין חלקים שונים בחברה (כספי ולימור, 1992).

תפקידם של אמצעי התקשורת הוא להעביר מידע על קונפליקטים פוליטיים בחברה, אלא שיש להם חלק נכבד בהתססה, בליבוך ובהעצמה של קונפליקטים אלה. תפקיד החדשות, לפיכך, חורג מן ההיבט המצומצם של דיווח על ההתרחשויות החברתיות, ואף על פי שהן מנסות להתבסס על "האמת האובייקטיבית" הן, בעצם, סיפורים על האמת הזאת (Bird & Dardenne, 1987). במילים אחרות, "המתווכים" לא מדווחים דיווח "אובייקטיבי" של ההתרחשויות הפוליטיות במקרה הטוב, ובמקרה הרע הם "מבנים מציאות" ומעוותים את הדיווח לצורכיהם (Gitlin, 1980). דן כספי ויחיאל לימור (1992) מכנים את אמצעי התקשורת "הזרוע הרביעית של השלטון", כי התקשורת אינה מתווכת, ובמודע או שלא במודע היא נוטה לצד הממסד הפוליטי. כלומר, ההנחה היא שהתקשורת "עושה משהו" למידע בהתאם לאינטרסים הפוליטיים של קבוצות חברתיות משום שאנשים תלויים בחדשות כדי להכיר ולהבין את העולם הנמצא סביבם (Ball-Rokeach & Jung, 2009). למעשה היכולת האדירה של המדיה היא "לסדר" ולארגן את החדשות לקהל הנמענים.

טוד גיטלין (Gitlin, 1980) טוען שהחדשות המובאות מן העולם הן תוצאה של שלושה שלבי סלקציה. בראשון העורך אומר לנו איזו

מבוא

מאמר זה מנתח את הסיקור העיתונאי של אירועי ואדי סאליב בהתבסס על נקודת המבט של התיאוריה הפוסט-קולוניאלית (באבא, 1994; סעיד, 2000). הנחת המוצא הייתה שאפשר ואף רצוי לנתח סיקור תקשורתי של אירועים מהעבר הרחוק בעזרת פרדיגמות חדשות בחקר התקשורת. המאמר מנסה לענות על כמה שאלות שעולות מן הסיקור, כגון: מי היו האחראים לאירועים? מדוע האירועים קרו (על רקע חברתי-עדתי או על רקע פוליטי)? למי העניקו קול בסיקור? על מי דיווחו ועל מי לא? מי היו הקורבנות בסיפור ומי היה האשם? מי היה החזק ומי החלש? מה הציעו כפתרון למהומות באותם ימים? (כ"ץ, 2015; Katz & Nossek, 2019).

ברמה המתודולוגית ננקטה התיאוריה המעוגנת בשדה (Theory Grounded). התיאוריה המעוגנת בשדה נחשבת מתודה מובילה בניתוח נתונים ובכניית תיאוריה במחקר האיכותני (Strauss & Corbin, 1994). נוסף על כך ננקט תהליך המסגור (Entman, 1993) כדי לברוק את אופני הסיקור בשלושה עיתונים מרכזיים – ידיעות אחרונות ומעריב שנחשבו לעיתונים פופולריים, והארץ שנחשב עיתון איכותי – בין התאריכים 9 ביולי 1959 ל-9 באוגוסט 1959.

שלוש מסגרות בלטו בסיקור התקשורתי. הראשונה הייתה אשמה, דהיינו האלימות לא הייתה מקרית אלא מתוכננת והיו לה מטרות פוליטיות, לא חברתיות-כלכליות. השנייה הייתה העדתיות, כלומר האלימות באה מקרב עדה מסוימת: עולי צפון אפריקה (יהודים מזרחים), שהבהירו שההון התרבותי והפוליטי שלהם הוא אלימות וערעור הסדר החברתי. השלישית ציינה ניגודים ביניים: החלש מול המסוכן, הקורבן מול האלים, התרבותי מול חסר התרבות. קרי המפגינים הם מסוכנים, עבריינים ובעלי עבר פלילי שלא יבחנו בשום דרך כדי לערער את היסודות החברתיים, ואילו המשטרה והשלטון הם מגיני הציבור מפני אותם מתפרעים.

מהימן או לחלופין לא יצליחו להבין את כוונת המוען. לכן שימוש בביטויים מסוימים מציין כוונות פרשנית.

חדשות וייצוגים שליליים

סטריאוטיפיזציה שלילית וחיונית בקבוצה חברתית נקבעת על פי המרחק של הדמות המיוצגת מהדמות ההגמונית הישראלית שאפשר להכניס אותה לנוסחה חברתית קולעת של זהויות המבחינות אותה מ"אחרים": יהודי-גברי-אשכנזי-צבאי-חילוני-הטרנסקסואל-בריאי. ברוך קימרלינג (2001) מציג את האחוס"לים כדגם של אליטה מכוננת ברוח ה-wasp האמריקני.¹ המרחק או הקרבה קובעים את מידת הייצוג ההולם של הקבוצה החברתית או המיעוט בשתי רמות: ברמה הכמותית, קרי רמת החשיפה שלה באמצעי התקשורת או כפי שמכנים זאת ייצוג סימטרי (או לחלופין ייצוג לא סימטרי);² וברמה האיכותית, קרי הדימויים שלה במדיה המיינסטרימית. דא עקא שככל שקבוצה חברתית קרובה לנוסחה של הזהות ההגמונית היא תזכה לייצוג הולם יותר ברמת החשיפה שלה ובדימויים שלה. ולהפך, ככל שהיא רחוקה יותר מן הנוסחה של הזהות ההגמונית הישראלית היא תזכה לרמת חשיפה נמוכה יותר, קרי ייצוג לא-סימטרי וייצוג סטריאוטיפי של הרמות שלה בתקשורת.

הדימויים של מיעוטים בחברה הישראלית רוויים, מחד גיסא, בדימויים שליליים ובהשטחה סטריאוטיפית. הם מיוצגים על ידי אלימות ופשע, חוסר סדר חברתי, לכלוך והזנחה, עוני ומצוקה כלכלית, חוסר שליטה על הגורל ועתיד מעורפל. הם נחשבים עוכרי ישראל ושונאי, גיס חמישי, פרימיטיביים וברברים, אויבים בתוכנו, קושרים אותם לבגידה במדינה ולאויבים, לפגיעה בכיטחון המדינה. הם נחשבים גם לנבערי דעת וכסילים, לחסרי תרבות והשכלה, דיבורם משובש וקלוקל. מאידך גיסא יש גם דימויים חיוביים: הם אקזוטיים, מכניסי אורחים, חמים ואוהבים, מבינים בכישול ובאוכל, מלאי שמחת חיים וכולי.

הסברים תיאורטיים למידת ואופן ייצוגם השלילי והחיובי של מיעוטים שונים במחקרים (אברהם, 2000, 2001; אברהם, פירס ואלפנט לפלר, 2004, שירן, 2001; Wolfsfeld, 2001; First & Avraham, 2003; Avraham & Aburia, 2000) השתמשו בתיאוריות עם פרדיגמות שונות, כגון: מרכז ופריפריה, הבניית המציאות, חדשות סדר וחדשות אי סדר, דלת קדמית ודלת אחורית, ניגודים ביניים ותפיסה סלקטיבית. סקירה קצרה של הפרדיגמות השונות המסבירות את הדימויים והייצוגים של המיעוטים השונים במדיה המיינסטרימית מבהירה את ההנחה של ההסבר על הייצוגים של המיעוטים במדיה.

מרכז ופריפריה הם שני מושגים מרכזיים בהבנה של דימויים שליליים של קבוצות מיעוט. מרכז משמעו מוקד הפעילות, ההתרחשות, הסמכות והכוח המגלם את הערכים, האמונות והסמלים המרכזיים השולטים בחברה. "פריפריה" מקבלת הנחות ומוסכמות מהמרכז בלי לקחת חלק ביצירתן או בהפצתן ופועלת על פיהם (קימרלינג, 1995; Shils, 1975). בהקשר הישראלי קיים קשר מהותי בין פריפריה טריטוריאלית להימצאות והתיישבות של מיעוטים אתניים וסוציולוגיים. הסיבה לכך היא שהמרכז נתפס כמקום גיאוגרפי וממלא פונקציות

ידיעה ראויה לסיקור ואיזו לא. בשני הכתב מדגיש מה שווה לראות בסיקור הידיעה. בשלישי העורך מחליט איך להעביר לנו את סיקור הידיעה. סלקציה זו היא רק חלק מפרקטיקות שונות של איסוף מידע שמאחוריה עומדת תעשייה שמטרתה הבניה של המידע.

וולטר ליפמן הבין כבר ב-1922 שדעת קהל היא תגובה לדימוי מנטלי של אירועים בעיני הציבור, כלומר תגובה להבניה סביבתית שהציבור נוהג בו כאילו היה סביבה אמיתית. מאוחר יותר התמקדה האבחנה בעיתונות ובהפרדה בין יכולתה להשפיע על מה הציבור יחשוב ובין היכולת לקבוע מה הציבור יחשוב תוך כדי התעצבותה של תיאוריית "סדר היום" (Agenda-Setting) (Weaver, McCombs & Shaw, 2004).

אם כן, כיצד התקשורת עושה זאת? בהתפתחות מאוחרת יותר של תיאוריית סדר היום יוחס תהליך הפקת החדשות למושג priming, שיפוטיות, שהוא שלוחה של תיאוריית סדר היום. זהו תהליך שבו נושא שזוכה להדגשה בסדר היום התקשורתי היום מביא לכך שהציבור יציב אותו גבוה בהיררכיית הנושאים החשובים, מאחר שהטיפול התקשורתי מנגיש אותו לזיכרונו של האדם (Weimann, 2005).

יתר על כן, הפקת החדשות קשורה למושג Framing, מסגור. בספרות המחקרית תהליך המסגור מתואר כהשערה מרומזת המשפיעה על ההבנה של הקורא. הטקסט התקשורתי מכיל סימנים שמנכיחים או מדירים חלק ממילות המפתח, דימויים, ביטויים ומקורות מידע, וכמובן משפטים לוגיים כדי לספק באופן ראשוני תמות תרבותיות שמקפלות בתוכן עובדות מסוימות, אך יותר מכול פרשנות, הערכות ושיפוטיות על אותן תמות. למעשה תהליך המסגור מכריח את הנמען לחשוב בצורה מסוימת שתתאים למוען. המושג 'מסגור' כפעולה כלשהי, משפיע על כמות גדולה של נמענים השייכים לתרבות מסוימת שיש בה מאגר של מסגורים. למעשה תרבות יכולה להיות מוגדרת כסדרה של מסגורים מקובלים. תהליך המסגור מכיל, באופן הכרחי, בחירה והבלטה. "למסגר" פירושו לבחור מתוך היבטים מסוימים של המציאות הנחוות המדווחת בדרך שתקדם פרשנויות מסוימות (Entman, 1993).

הבלטה היא להפוך פיסת מידע ליותר חשובה או זכירה. בתהליך מואץ של הבלטה יקבלו נמענים שונים את המידע ואת אופני המשמעות בדרך מסוימת וישמרו אותה בתהליך הקוגניציה שלהם. עושים זאת על ידי אסוציאציות תרבותיות. נראה שלתהליך המסגור יש השפעת מרחיקת לכת על פוליטיקה תקשורתית. הבלטה הקוראת לתשומת לב הקורא לפריטים מסוימים וערפולם של פריטים אחרים יכולה לעורר היבטים שונים של מציאות פרשנית. לפיכך מעוניינים הפוליטיקאים לשלוט בתהליך זה ולמעשה ישנו מאבק תמידי, בלתי פוסק, בין פוליטיקאים לעיתונאים על אופן המסגור של החדשות (Entman, 1993). פרדריק גמסון (Gamson, 1992) טען שתהליך המסגור יכול לייצר תהליך חברתי בכוח התרבותי שניתן לו, מפני שכאשר משתמשים בביטויים מסוימים הם מתקבלים ומושרשים באופן מסוים. שימוש בביטויים אחרים טומן בחובו סיכון שהנמענים יקבלו את המידע כלא

הסיבה להדרה החברתית של קבוצות מיעוט אלה. בגזירה שווה, חוסר הנגישות לאמצעי תקשורת מביאים להדרה חברתית שהפועל היוצא שלה הם הייצוגים של אותן קבוצות בתקשורת. המסקנה מהדיון על ייצוגים שליליים וחיוביים של קבוצות מיעוט חברתיות שונות היא שהם קשורים להדרה חברתית-תרבותית. ישנו קשר ישיר והדוק בין הדרה חברתית להדרה תקשורתית.

"מזרחיות" ומזרחים כמיעוט סוציולוגי

קבוצת המזרחים בישראל נחשבת לקבוצת מיעוט חברתית (סבירסקי וברנשטיין, 1993; סבירסקי, 1981; סמוחה, 1984; שטרית, 2004; שנהב, 2003; הרצוג, 1986; עמור, 2002). בישראל המושג הסוציולוגי "מזרחי" מסמן קטגוריה של נשים וגברים שיכולים לתרגם את מציאות חייהם לפעולה פוליטית קונקרטי, אולם אין, לאמיתו של דבר, ישות חברתית בעלת תוכן תרבותי של מזרחיות (עמור, 2002). הפורום ללימודי חברה ותרבות במכון ון ליר מגדיר "מזרחיות" כזהות מדומיינת מחד גיסא ואמיתית מאידך גיסא. בגלל היותה מדומיינת בתוך חוויות תרבותיות היא הופכת להיות אמיתית וקיימת (חבר, מוצפי האלר ושנהב, 2002). לזהות זו יש מאפיינים כלכליים, פוליטיים, חברתיים ותרבותיים ששזורים זה בזה. היא תוצר של שיח ופרקטיקה של אי שוויון אתני וכלכלה פוליטית. המתנגדים לניגוד הבינרי בין האשכנזי למזרחי טוענים שזהות מזרחית היא מוקד של משמעות שמגדיר גישה ליחסי כוח בתהליך היסטורי מתמשך. המזרחיות לדידם אינה אופוזיציה לאשכנזיות אלא תופעה שמכילה בתוכה גם את האשכנזיות ביחסים של הכלה והדרה של חיקוי והטמעה. טענתם היא שאי אפשר להבין את המושגים "אתניות" ו"מוכפפות" ללא הבנת הקשר שבו הם נוצרו: קולוניאליזם ולאומיות (באבא, 1994; סעיד, 2000). לעומתם ישנם פרשנים הרואים במזרחיות תופעה מעמדית, חלק מהפרדיגמה הניאו-מרקסיסטית (סבירסקי וברנשטיין, 1993). לטענתם המזרחיות היא תוצר של ריבוד מעמדי שהוא פועל יוצא של קונפליקט מעמדי, עקב התפתחות יחסי תלות של המזרחים בקבוצה אשכנזית דומיננטית שניצלה את כוחה הארגוני והכלכלי כדי לקבע את המזרחים במעמד כלכלי וחברתי נחות. לפיכך מיקומם של האשכנזים לא יכול להיות מוסבר בלי לראות את מיקומם הנחות של המזרחים. במילים אחרות, יש להבין את ההיסטוריה של יצירת המעמד האשכנזי הגבוה והבינוני ביחס ישר להיווצרות מעמד מזרחי נמוך (סבירסקי וברנשטיין, 1993; סבירסקי, 1981).

מתודולוגיה

ברמה המתודולוגית ייעשה כאן ניתוח שיח ביקורתי של טקסט עיתונאי ששייך לפרדיגמה הקונסטרוקטיביסטית והפרשנית המתאימה לחקר המיעוטים ולמסגרת התיאוריה המעוגנת בשדה. התיאוריה המעוגנת בשדה נחשבת מתודה מובילה לניתוח נתונים ולבניית תיאוריה במחקר האיכותני (Stauss & Corbin, 1994). שיטה זו מאפשרת מעבר אינדוקטיבי הדרגתי מכמות הנתונים הרבה המתקבלת במחקר האיכותני באמצעות איתור חזרות בחומר הנתונים הגולמי ואפיון לשם בניית תיאוריה הקשורה לשאלות המחקר. פיתוח תיאוריה מעוגנת

ידע משאבים ומיומנות שהגישה אליהם קשה או חסומה לאנשי פריפריה. דן הורוביץ ומשה ליסק (1977) מציינים שיש גם מרכזי משנה שמקשרים בין המרכז לפריפריה. אמצעי התקשורת הם "מרכז משנה" כזה ומתווכים בין המרכז לפריפריה (מאוחר יותר נטען ש"מתווכים" אלה אינם הוגנים במקרה הטוב, ובמקרה הרע הם אינטרסנטים שרוצים לשמר את המבנה החברתי הקיים ומשרתים אידיאולוגיה של יחסי עוצמה).

למושג תפיסה סלקטיבית יש הקשרים רבים בחקר התקשורת, אך לענייננו אפשר לומר שלתקשורת ולצופים נוח להראות את הדימויים השליליים והחיוביים של קבוצות מיעוט באוכלוסייה משום שזה מתקשר להדריות שבין הקהל ליוצרי המסרים. במילים אחרות, תיאום ציפיות הדדי בין הקהל ליוצרי הטקסטים התקשורתיים על האמונות, הערכים והתפיסות של טקסט מסוים משפיע על אפקט החשיפה לתקשורת (Vidmar & Rokeach, 1974).

ניגודים בינריים הוא מושג של האנתרופולוג קלוד לוי שטראוס (1973) שטען שההבנה האנושית מובנית מניגודים שמקנים לנו את התפיסה של המציאות החברתית והתרבותית. כלומר, אם האחר הוא ברברי, הוא מסמן גם למודרני שהוא האחר או העצמי. בהקשר זה יוצגו האחרים בהיבטים שליליים ואנחנו בהיבטים חיוביים.

הדלת הקדמית והדלת האחורית הם שני מושגים שבאים לתאר את ההבדל בין קבוצות סטטוס ברמה גבוהה לקבוצות סטטוס ברמה נמוכה בהקשר של סיקור חדשותי. גדי וולספלד (Wolfsfeld, 1991) מציג שתי דרכים לזכות בסיקור חדשותי: "הדלת הקדמית" שמורה לקבוצות עילית, ו"הדלת האחורית" שמורה לקבוצות מיעוט בסטטוס חברתי נמוך. התשלום שקבוצות נמוכות יחסית צריכות לשלם כדי להיכנס לתקשורת הוא "מס אי סדר", כלומר היותן קשורות לאלימות, לאי סדר ולהפרתו.

חדשות סדר הן חדשות חיוביות הקשורות בכנייה, בשיפורים וביציירה. חדשות אי סדר הן חדשות שליליות שעוסקות באירועים נגטיביים ולא מחמיאים. בדרך כלל הדמות ההגמונית תוצג כשוחרת שלום, צדק וכאובהת אדם ואילו קבוצות אחרות כפוגעות באדם, רכוש, ובהקשרים של הרס ושל מדון (כספי, 1980).

בתהליך הבניית המציאות החברתית שלנו יש לתקשורת תפקיד מכריע. היא אחראית לידע ולמידע על העולם ומספקת משמעות והערכה על עצמנו ובעיקר על אחרים, הרחוקים מאיתנו מבחינה מנטלית ופיזית. במילים אחרות, התקשורת מבנה את המציאות החברתית על ידי הפצת מידע סלקטיבי על החיים החברתיים, הפוליטיים והתרבותיים שלנו. חמור מכך, היא אינה מדווחת על העולם כפי שהוא אלא מבנה אותו כך שהעולם המוצג לפנינו יתאים לצרכים שלה (Hall, 1997; Adoni & Mane, 1984).

ההנחה העוברת כחוט השני במחקרים היא שישנו גורם מרכזי דומיננטי שמשפיע על הסיקור התקשורתי של קבוצות מיעוט והוא המוציא והמביא לכך שהדימוי (הנגטיבי) של קבוצות מיעוט שונות יהיה שלילי או חיובי בהתאם למטרות המעמד השליט. מידת הריחוק או הקרבה של קבוצות שונות לנגישות ולאחזקת טובין חברתיים שונים שעומדים בסתירה למטרות ההגמון לשמר את אחזקותיו היא

בסיפור ומי האשם? מי החזק ומי החלש? מהו הפתרון למהומות? וכולי. לשאלות אלה יינתן מענה בניתוח התוכן ובחלוקה שונה של תמות וקטגוריות בטקסט העיתונאי על הסיקור.

הניתוח יעסוק בעיקר בכותרות ובניסיון להסביר את הטקסט או את מאמרי המערכת שיבהיר את הכותרת. הניתוח ששם דגש על כותרות מבוסס על תפיסה שרואה בהן טקסטים אוטונומיים שמוסרים את תמציתו של הסיפור (נר, 1984). יצירת הכותרת וכתובתה היא הטקטיקה המרכזית של רעיון המסגור שמטרתו הבניה של המציאות התקשורתית של הקוראים (Entman, 1993). זאת ועוד, בחירת הכותרת כמושא למחקר נובעת גם מההנחה שקוראים רבים בימינו סורקים את העיתון בכותרות ובכותרות המשנה ולא מתעמקים בכתבה. למעשה, הקוראים מפיקים בעיקר מן הכותרות את המידע החדשוני (נר ורועה 1998; Van Dijk, 1991). סיבה נוספת היא ההנחה שהטקסט של הכותרת יכול להצביע על עמדתו האידיאולוגית של העיתון (אף יותר מהידיעות עצמן) משום שהכותרות נבחרות בידי עורך העיתון והעורך מייצג את עמדתה של מערכת העיתון.

ממצאים

באופן כללי ובכל הדיווחים בשני העיתונים היה הסיקור של מאורעות ואדי סאליב שלילי, ברוח "ההכחדה הסימבולית" וברוח הגזענות שנמתחה עליה ביקורת של הפוסט־קולוניאליזם. להלן התמות המרכזיות שהתגלו לאורך הניתוח.

"זהות האחרים לאירועים בואדי סאליב"

כיצד התייחסה העיתונות לנטילת האחריות למהומות ומה היה הרקע להן על פי הדיווחים השונים? היחס לאחרים למהומות בא לידי ביטוי בבחירת הנרטיב, למשל בשאלה מי היו הקולות בסיקור התקשורת. הנרטיבים המנוגדים בסיפור מהומות ואדי סאליב יכולים להצביע על הניגוד הדיכוטומי בין תפיסת השלטון את המאורעות לזו של המפגינים. הנרטיב של השלטון הממסדי וזרועותיו (הצבא והמשטרה) ראה לנגד עיניו מהומות של עבריינים, של פורעי חוק, של מסיתים שמנסים לדרדר את הסדר החברתי ולערער את היציבות החברתית. מנגד, הנרטיב של המפגינים ראה בהפגנות ביטוי צודק לתחושת הקיפוח המתמשך מצד השלטון והמדינה והדרה חברתית וכלכלית של אוכלוסיית ואדי סאליב. אם כן, הניסיון הוא לראות אם העיתונות מאמצת את הנרטיב של ההגמון, קרי הנרטיב השלטוני, או מאמצת את הנרטיב של המקופחים בחברה.

הקשר שבין אשמה לעדתיות

ביומיים הראשונים לפרוץ המהומות אפשר כבר לזהות בסיקור של העיתונים מי הם האחרים לאירועים בואדי סאליב.

ידיעות אחרונות, בכותרת הראשית ב־9 ביולי 1959: "שיכור גרם להתנגשות בין משטרה לאספסוף בחיפה" (עמ' 4: מאת כתב ידיעות אחרונות בחיפה). במודגש: "התפרעותו של שיכור מועד באחד מבתי הקפה בעיר התחתית של חיפה גרמה להתנגשות חמורה בין כוח משטרה גדול לבין המון של אספסוף מתפרע". ב־10 ביולי הייתה הכותרת: "כוחות המשטרה בחיפה במצב הכן: המתיחות בואדי סאליב – אבא

בשדה נעשית באופן אינדוקטיבי. גישה זו ממליצה לגשת לחומר ללא הבניות קיימות מראש, אלא לקרוא קריאה צמודה של הטקסט, להציע תמות וקטגוריות שבאות לידי ביטוי בסיקור, לרכז את ההיגדים הרלוונטיים ולנסח תיאוריה אפשרית (ליבליך, תוכל-משיח וזילבר, 2010). ישנו כאן שילוב מתודי של דדוקציה ואינדוקציה. החוקר בא מרקע תיאורטי וממסגרת תיאורטית מסוימים ומחפש את התכנים הרלוונטיים בחומרים השונים (Charmaz, 1990).

המטרה במחקר היא להשתמש במתודולוגיה של חקר תהליך המסגור ולבחון מהו הביטוי לה באופני הסיקור בשלושה עיתונים מרכזיים: **ידיעות אחרונות** (בהתייחסות חלקית ליריבו **מעריב**) הנחשב לעיתון פופולרי, והארץ הנחשב עיתון איכותי. הרציונל לבחירת זמן מצומצם זה הוא שכאשר מטרת המחקר היא לבדוק סיקור עיתונות סביר להניח שכמות הפריטים תהיה גדולה מאוד וזה יקשה על ניתוח איכותני של מדגם סטטיסטי מייצג שיכלול פריטים שנבחרים באופן אקראי. לפיכך יש לצמצם את כמות הפריטים במחקר בתהליך של בחירה מכוונת, תכליתית ולא אקראית לנקודות זמן משמעותיות (קליין, 2008).

באותן שנים פעלו בישראל עיתונים מפלגתיים רבים כמו דבר ועל **המשמר** (מחנה העבודה), **הבוקר** (ביטאון הציונים הכלליים), **חרות** (מחנה הימין), **הצפה** (המחנה הדתי), **המודיע** (המחנה החרדי), **קול העם** (ביטאון מק"י) והשבועון **העולם הזה** שנקט גישה אנטי־ממסדית והיה מעין גורם חיצוני בעיתונות העברית. רוב הממצאים על **מעריב** נלקחו ממחקרים אחרים (יורמן, 2012; שטרסמן־שפירא, 2012; נחמיאס ושפיגל, 2009) משתי סיבות עיקריות. הרעיון היה להראות כיצד סקרו את האירועים העיתונים שנמצאים היום במרכז הבמה התקשורתית הישראלית, ולהשתמש בתיאוריה הפוסט־קולוניאלית בחקר אירועי עבר. לשם כך אין צורך לחקור את כל העיתונים. אפשר אפילו לקחת את התמות וליישם אותן במחקרים אחרים שעסקו בניתוח סיקור ואדי סאליב כמו מאמריהם של עדה יורמן (2012), איתי נגרי (2018) ושל טל שטרסמן־שפירא (2012).

הניתוח ייעשה בשתי רמות: גלויה וסמויה. הרמה הגלויה מטרתה לקבוע את הנושאים המרכזיים וההקשרים ביניהם. היא כוללת את קריאת פרטי המדגם, כדי להתוודע לרוחב יריעת סיקור הנושאים וכדי לפתח מושגים לשימוש בקריאות הבאות ובניתוח נתונים שיטתי יותר. הדגימה נעשית באמצעות חיפוש מקרים עד אשר מגיעים לנקודת רוויה. במהלך הקריאה אנו מגיעים לאיתור נושאי הטקסט העיתונאי, והקטגוריות השייכות לכל נושא. המטרה היא לחפש את קווי הדמיון ואת קווי השוני בין הכתבות השונות.

הרמה הסמויה מתבצעת בשתי רמות: בין־טקסטואלית וטקסטואלית. ברמה הבין־טקסטואלית המטרה היא זיהוי המסרים השונים המשתמעים ממכלול הנרטיבים, המיתוסים והשתיקות המצויים בטקסט באופן סמוי. ברמה הטקסטואלית ישנו ניתוח לשוני־רטורי המתמקד במטאפורות, במיתוסים, בהקשר ובפרטי התוכן שיוצרים מסרים סמויים בטקסט. בניתוח אענה על כמה שאלות שעולות מן הסיקור, כגון: מי הם האחרים לאירועים? מדוע האירועים קרו (על רקע חברתי־עדתי או על רקע פוליטי)? למי מעניקים קול ולמי לא? מי הם הקורבנות

עוינת ביחוד באפריקה". אנו רואים בדוגמה זו שיתוף פעולה נרטיבי בין השלטון לעיתונות, קרי העיתונות אימצה את השיח של השלטון. 12 ביולי, עמ' 2, מאת יהושע גלבוץ, כותרת: "השמשות שנופצו בהדר הכרמל". גוף הכתבה: "מה שמזעזע אולי ביותר הוא שאנשים מבוגרים ואחרים מבני העדה הצפון אפריקאית בחיפה, אינם מגנים את מה שאירע ביום ה'. ואם שמענו נימה של גינוי היא נאמרה בחוצפה כדי לצאת ידי חובה".

כאן אפשר לראות כיצד הכותרת הראשית "מסמנת" את האירוע כאירוע אלים וברוטלי ללא ציון הסיבה לאירועים. בהמשך הכתבה אנו מבינים את ההקשר, אשר רומז לאחראים לאירוע: "עולי צפון אפריקה" בחיפה אשר בהתנהגותם "האינדיפרנטית" וחוסר הגינוי שלהם מעמיד אותם כאשמים באירועים.

14 ביולי, מאת יונתן להב כתב ידיעות אחרונות, כותרת משנה: "אנחנו מכירים את מארגני הפגנות בחיפה וגם את אלה שהסיתום". פתיחת הכתבה: "אנחנו עלינו ארצה כדי למות בעד ארצנו, אמר אתמול בהתלהבות, מר אשר חסין, יו"ר ההתאחדות עולי צפון אפריקה, במסיבת צפון אפריקה שהוקדשה ל"פרשת חיפה".

כתבה קטנה ליד הידיעה: "ההתפרצות של עולי צפון אפריקה בטבריה". אנו צופים שוב באותה פרקטיקה של "מסגור" על ידי הצבה של שתי ידיעות שאינן קשורות זו לזו כדי ליצור הקשר מלאכותי בין ההתפרעויות בוואדי סאליב בחיפה למהומות בטבריה. המטרה של הצבת שתי ידיעות זו לצד זו היא כפולה: האחת, האלימות היא לא מקרית אלא מתוכננת ואחראית לה קבוצה שלה מטרות פוליטיות ולא חברתיות כלכליות. השנייה, האלימות באה מקרב עדה מסוימת, עולי צפון אפריקה, כדי להציג שההון התרבותי והפוליטי שלהם הוא הון של אלימות וערעור הסדר החברתי. במילים אחרות יש כאן מסגור כפול: של אשמה ושל עדתיות. דוגמה נוספת לפרקטיקה זו, שאיננה קשורה למהומות אך מראה על האופן שבו ידיעות אחרונות השתמשו בפרקטיקה זו היא ידיעה בעמוד 4 מאת יחזקאל המאירי, כתב העיתון בצפת, מתאריך 2 באוגוסט: "שני שוטרים נפצעו בצפת על ידי יוצאי צפון אפריקה".

פרקטיקת "המסגור הכפול" ננקטה גם בהארץ, כפי שאפשר לראות בדוגמאות הבאות:

10 ביולי (עמוד ראשון כותרת ראשית) מאת אריה נשר, סופר הארץ בחיפה: "מהומות על רקע קיפוח עדתי פריצו אתמול בשכונות ואדי סאליב בחיפה התחתית, המאוכלסת ברובה על ידי יוצאי צפון אפריקה, בעקבות שמועות על אדם שיכור נפצע אור ליום האתמול על ידי המשטרה". "הרקע לתקרית: [...] סמל משטרה נתקל ברחוב שיבת ציון באדם שיכור שמנע מכלי רכב לעבור [...] רבע שעה לאחר מכן נתקלה באותו איש נידת משטרה בעת שהחל מתפרע, לפי גרסת המשטרה".

14 ביולי (ללא שם) כותרת ראשית: "הכנסת מאוחדת בגינוי ההתפרעות בחיפה".

22 ביולי (ללא שם) כותרת בעמוד 6: "השופט מ. העציוני קורא לא להיגרר אחר פרובוקציות: מחר הישיבה הפומבית של ועדת החקירה

חושית מבקש לשחרר את העצורים" (עמוד ראשון, כותרת ראשית מאת יצחק וויט). כותרת המשנה: "מתיחות שררה הבוקר בשכונת ואדי סאליב בחיפה לאחר יום ההתפרעות של אתמול. משטרת חיפה הועמדה במצב הכן. הואדי כולו מוקף משטרה. פלוגות שלמות של שוטרים מזוינים באלות ומגינים וחובשי קובעי פלדה ניצבו במקומות התורפה שבשטח השכונה". עוד כותרת ראשית בנושא: "ילדים, נשים וגברים מוסתים: נעלה על שכנינו בכרמל" (עמוד 3 מאת יצחק וויט). עיתון הארץ פרסם כותרת הראשית בתאריך 10 ביולי בעמוד הראשון: "מהומות על רקע עדתי בחיפה: הפגנות ומעשי הרס של תושבי שכונת ואדי סאליב" (מאת אריה נשר, "סופר הארץ בחיפה). מעריב פרסם ב-9 ביולי: "בשעות המאוחרות של יום אתמול עדיין נראתה חיפה כעיר שהתחוללה בה מהפכה. לא רק קסדות השוטרים והאלות שבידיהם, לא רק שברי הזכוכית ברחובות ואותות ההרס בחנויות, תרמו לאווירה עכורה זו".

העיתונים החליטו שמי שהחל את המהומות הוא ה"שיכור" (ללא ציון שמו) שהתחיל את המהומה ולמעשה סחף אחריו את "האספסוף" ההמוני שכל מטרתו הייתה הרס, מדרון והפגנה כדי לעורר כאוס בשכונה. מקריאת הידיעות ביומיים בראשונים עולה באופן ברור כי העיתונות "סימנה" את האחראים למעשה: האספסוף שחיפש תירוץ עולב להתפרע. אין אזכור של האלימות המשטרית שהסתיימה בירייה אל אותו "שיכור". כמו כן אין אזכור לחשש של הציבור בוואדי סאליב שהפגיעה בשיכור כוונה להרוג. בכותרות לא נכתב על הבעיה האמיתית שהביא להתפרצות: הקיפוח החברתי והכלכלי. הארץ רמז לבעיה האמיתית שהייתה קרקע פורייה לאירוע, אך "מסגור" אותה כבעיה עדתית ולא כבעיה כלכלית חברתית.

מן הכתבות היה ברור כיצד העיתונים משתמשים בכיטיים שונים כדי להצביע על האחראים לאירועים.

10 ביולי (עמוד ראשון כותרת ראשית) מאת יצחק וויט: "האספסוף שלט אתמול בחיפה [...] בכמה גלי התפרעויות והרס הפכה חיפה לעיר המזכירה את הפגנות הדמים של מדינות ארה"ב", "ארגון המפגינים והמתפרעים עברו מיד ליד".

12 ביולי (כותרת ראשית) מאת כתב ידיעות אחרונות: "הממשלה דנה בהתפרעויות בחיפה: תודיע מחר בכנסת על הקמת ועדת חקירה". כותרת משנה: "ההתפרעויות בחיפה יועלו היום על ידי שר המשטרה בכור שיטריט בשיבת הממשלה המתכנסת היום בראשותו של שר האוצר". כותרת בידיעה קטנה: "מ.פ.ח: ההתפרעויות – סיוע לנאצר ושאר אויבי ישראל". מזכירות מועצת פועלי חיפה פרסמה הבוקר גילוי דעת מיוחד על ההתפרעויות בחיפה. בכותרת קטנה זו אפשר לראות כיצד העיתונות נותנת ביטוי להשחרת המתפרעים כ"אויבי האומה" והם מתוגנים כעוזרים לנאצר ולשאר אויבי ישראל. או המילים הפשוטות מגויסים כ"גיס חמישי" המנסה תדיר לערער את יציבות החברה והסדר החברתי. ב-4 באוגוסט נרפסה ידיעה שכותרתה: "מרוקו תבקש מהצלב האדום לחקור 'האפליות העדתיות' בישראל". הפתיח ציין במפורש ש"מאורעות ואדי סאליב עוררו מחדש פרסומים מזיקים לישראל בעיתונות האירופית ונתנו הזדמנות מחודשת לתעמולה ערבית

ופרועי שיער שוטטו ברחוב ועשו ככל העולה על רוחם [...] מבצעי גבורה ממש הראו קצינים".

באופן מצמרר אפשר לראות כיצד העיתונות משתמשת בביטויים שהיו שגורים בפייהם של מנהיגי המדינה ובעיקר בפיו של דוד בן-גוריון, שצוטט אומר משפט בלתי נשכח שהשיב לשופט משה עצינוני: "בריון, גנב, רועה זונות או רוצח אשכנזי לא יצליח לעורר את אהדת העדה האשכנזית (אם יש עדה כזו), וגם לא יעלה על ליבו דבר כזה, אך בקרב עדה פרימיטיבית דבר זה ייתכן". כמו כן לוי אשכול: "אני אומר לכולנו: (אין כאן) שום צל ורמז של הרקע הסוציאלי. קראתי בעיתון שאחד רגז שהגיע לכך שהוא רועה זונות. מישהו הכריח אותו לכך?". אשכול ייחס את יידוי האכנים בהפגנות ל"מנהג בארץ מוצאם, שם זה היה נוהג מקובל". שר המשטרה, בכור שטרית, תיאר את המפגינים כ"אנשים בעלי מוסריות ירודה, הידועים כמעורבים בפשעים זונות וגם אנשים סתם מהקהל" וחשש מהשפעת המהומות על ערביי ישראל: "זה מתחיל להשפיע על החוצפה של הערבים [...] הם מתחילים לראות בזה דוגמה רעה. אם יוצאי צפון אפריקה נוהגים בצורה כזאת ונוהגים איתם בכפפות של משי מדוע להם אסור?".³

לא ברור מי השפיע על מי בדימויי המפגינים, אך נראה שהייתה הזנה הדדית של ייצוגים שליליים של המתפרעים. המאפיינים העיקריים של מסגור הקורבנות: הפצועים שייכים ברובם למשטרה (32); מי שהחל את המהומה היה עבריין מוכר למשטרה; המארגנים היו פושעים, רועי זונות וכו'. מי שהיו גיבורים שעמדו בפרץ והראו מעשי גבורה היו השוטרים.

גם בהארץ הודגש ב-10 ביולי: "13 שוטרים נפצעו ונזקקו לטיפול הולם, 3 נשאר בכוונות חולים, כן נאספו לטיפול בכתי חולים כשני אזרחים [...] עד אמש על ידי המשטרה שגילתה התאפקות רבה" (עמוד ראשון, כותרת ראשית, מאת אריה נשר, סופר הארץ בחיפה). "בנסיכות ההן [...] פתחו השוטרים באש [...] בסך הכול נורו 4 יריות ואחת מהן פגעה בבטנו של המתפרע" (ההדגשה שלי).

הפרקטיקה הזאת של הבניית המציאות מכונה "חדשות אי סדר", ובניגוד לה עומדות "חדשות סדר" (כספי, 1980). חדשות סדר הן חדשות חיוביות הקשורות בבנייה, בשיפורים וביצירה. "חדשות אי סדר" הן חדשות שליליות, העוסקות באירועים נגטיביים. בדרך כלל הדמות ההגמונית תוצג כשוחר שלום, צדק וכאובה אדם וקבוצות אחרות – כפוגעות באדם, ברכוש, בהקשרים של הרס ושל מדון. אפשר לראות זאת גם בדוגמאות הבאות.

בידיעות אחרונות היה המשך לכותרת הראשית ב-20 ביולי: "כתבנו מדווח אחר חצות משרה הקרב במגדל העמק: המראה – כלאחר פוגרום: חלונות מנופצים, רהיטים שבורים, ציבורי אבנים ברחובות – ושקט כמו בעיר כבושה [...] ההיה זה המשך לואדי סאליב?" (עמוד 6, מאת שמואל לביא כתבנו בעמק). ב-24 ביולי הכותרת הייתה: "אפשרות של פגיעה בנשים וילדים הכריעה נגד שימוש בכוח בואדי סאליב" (מאת: יצחק וויט). ב-26 ביולי כתב יחזקאל המאירי, כתבנו בגליל: "אנשי ואדי סאליב ביקשו לארגן הפגנה בקרית שמונה". בפתיה נאמר: "מספר תושבים מואדי סאליב, מארגני ההתפרעויות בחיפה, ביקרו בקריית שמונה שבגליל כדי לארגן

נגד ואדי סאליב". ליד ידיעה זו ראו כותרת: "עגלון הותקף בואדי סאליב".

מדוגמאות אלה אפשר לראות שיש שימוש של פרקטיקת מסגור כפולה שמטרתה צמידות מושגית: הפיכת "הפגנה" ל"הפרעה" ו"עדתיות" ל"בעייתיות". כלומר, כותרות הסיקור התקשורתית קבעו שמי שאחראי להפגנות היה אספסוף פרוע ומסית שמטרתו הייתה לזרוע אימה ופחד בקרב הציבור תוך כי ערעור הסדר החברתי. הבחירה במילים "אספסוף", "התפרעויות", "מתפרעים" כדי לתאר את הנוטלים חלק באירוע והכותרות הסנסציוניות, שהדגישו את ההרס שנגרם, וכן השימוש במילים כמו "רמים" ו"הרס" מיצבו את האשמים באירוע והעניקו לגיטימציה להאשמת המתפרעים. נוסף על כך, השימוש המאסיבי בהדגשת זהות העדתיות של המתפרעים מקנה את הקשר בין הבעיה החברתית לבעיה של עדה מסוימת. עדות לכך אפשר לראות בקטע מתוך מאמר המערכת של הארץ "מיום ליום" בתאריך 10 ביולי, בכותרת "התפרצות בחיפה": "חיפה שימשה כל יום האתמול זירה להתפרצות של קבוצות מעולי צפון אפריקה נגד המשטרה, מוסדות מפא"י וההסתדרות [...] קבוצת המתפרעים הפכו גם מכוניות וביצעו כל מיני מעדה הרס ברכוש. עוד לא קרה בשום מקום בארץ שהסדר הציבורי יופרע בצורה כה חמורה".

העדתיות משמשת כאן כניגוד בינארי בין המזרחים לאשכנזים (או יותר מדויק 'המרוקאי' כנגטיב של האשכנזי, לפי ההגדרה הקולעת של איתן כהן וכהן, 2002). ניגוד בינארי הוא פרקטיקה של ייצוג שלילי. זהו מושג הלקוח מהאנתרופולוג לוי שטראוס (1973) שטען שניגודים מקנים לנו את תפיסת המציאות החברתית והתרבותית. כלומר אם מישהו הוא "ברברי", הוא מסמן גם ל"מודרני" שהוא האחר או העצמי. אם כן, הפרקטיקה הכפולה של מסגור העיתונות משלבת "מסגור אחד ברעהו ונועדה בעיקרה להציב את האשמים לאירועים באופן ברור וגם להצביע על העדה שאליה השתייכו.

החלש והסובלני מול החזק והמתפרע העיתונות הציגה את אירועי ואדי סאליב כסיפור שבו צד אחד חזק, מתפרע ושאי אפשר לעצור אותו, לעומת צד שני, חלש וסובלני. בעת איסוף הכותרות היה ברור שהעיתונות שסיקרה את המהומות ציירה את השוטרים ואת שירותי הביטחון כנפגעים העיקריים של האירוע מבחינה גופנית בעיקר, אך גם מורלית, ואת המפגינים כמחרחי ריב ומדון ופוגעים בנפש וברכוש. נוסף על כך ציירה העיתונות את המפגינים כאנשים מסוכנים לחברה שיכולים לגרום לפגיעה ביציבותה ולכן כדאי ורצוי לנקוט נגדם יד ברזל. ביטוי לכך היה במסגור ידיעה **בידיעות אחרונות** מ-10 ביולי, בתחילת המהומות, שבה נכתב ש"הפצוע מוכר למשטרה כעבריין ומתפרע [...] המהומות הסתיימו ב-13 שוטרים פצועים ומהם 3 שנפצעו קשה ונשארו לטיפול. 32 עצורים מהן 4 נשים" (עמוד ראשון, כותרת ראשית מאת יצחק וויט).

בעמוד 3 התפרסמה ידיעה מאת יצחק וויט, שכותרת המשנה שלה הייתה: "נהג מוניט אמר 'סכנה לנסוע לואדי סאליב'". בכותרות הביניים של אותה הכתבה: "לא רוצה להיהרג", "דגל עם כתמי דם", "מלחמת האבנים". בגוף הכתבה נכתב: "בין המארגנים היו כבר פושעים, רועי זונות [...] פורעים משולהבי פנים, קרועי חולצות

מתמדת כלכלית וחברתית של השלטון בוואדי סאליב) או שמא משטרותית (המאורעות הם בעיה נקודתית משטרותית שהתפשטה וצריכה להיות מטופלת ומוסדרת) או חינוכית (הבעיה היא בחוסר חינוך של האזרחים לדמוקרטיה ולאזרחות טובה)?

בתחילת המאורעות נקט ידיעות אחרונות קו עובדתי של האירועים שהשרה אווירה של בעיה משטרותית גרידא שצריכה להיות מטופלת. כך כתב ב-9 ביולי, בעמ' 4, כתב העיתון בחיפה ככותרת הראשית: "שיכור גרם להתנגשות בין משטרה לאספסוף בחיפה". בהמשך הודגש ש"התפרעותו של שיכור מועד באחד מבתי הקפה בעיר התחתית של חיפה גרמה להתנגשות חמורה בין כוח משטרה גדול לבין המון של אספסוף מתפרע".

למחרת, 10 ביולי, נמשכה אותה מגמה (עמוד ראשון, כותרת ראשית מאת יצחק וויט): "כוחות המשטרה בחיפה במצב הכן: המתיחות בוואדי סאליב – אבא חושי מבקש לשחרר את העצורים". ככותרת המשנה: "מתיחות שררה הבוקר בשכונת ואדי סאליב בחיפה לאחר יום ההתפרעות של אתמול. משטרת חיפה הועמדה במצב הכן. הואדי כולו מוקף משטרה. פלוגות שלמות של שוטרים מזוינים באלות ומגינים וחובשי קובעי פלדה ניצבו במקומות התורפה שבשטח השכונה".

כך גם יומיים לאחר מכן. ב-12 ביולי הייתה הכותרת הראשית: "הממשלה דנה בהתפרעות בחיפה: יודע מחר בכנסת על הקמת וועדת חקירה". ב-13 ביולי בעמוד הראשון כתב ישעיהו בן פורת, כתב ידיעות אחרונות, כותרת ראשית: "שיטרת – אפרסם שמות השוטרים שהיו בוואדי".

עיתון הארץ, לעומת זאת, התייחס מהדיווחים הראשונים למאורעות כבעיה עדתית. ב-10 ביולי בעמוד הראשון הייתה הכותרת הראשית "מהומות על רקע עדתי בחיפה" בכתבה של אריה נשר. בפתיח נאמר כי "מהומות על רקע רגשי קיפוח עדתיים פרצו אתמול בשכונת ואדי סאליב". בהמשך הודגש: "בעיקר ראשי קבוצות המתפרעים התאוננו על הפליה עדתית, על מרירות שהצטברה זמן רב". באותו היום הייתה הכותרת של מאמר המערכת "מיום ליום" "התפרעות בחיפה": "מכל מקום עובדה היא שאחד מכדורי האזהרה פגע שלא במתכוון באיש אשר שימש עילה לתקרית ומפגיעתו נבעה שרשרת התפתחויות נוספות כולל שמועה אווילה כאילו המשטרה הרגה אחד מעולי צפון אפריקה. ובקרב קהל בלתי משכילים זה קנתה לה שמועה זו מהלכים ששום ניסיון של שידול לא הצליח לעקרה. המתפרעים למדו כי אפשר להשתולל בלי סיכון חמור" (ההדגשה שלי).

כך היה גם בהמשך. ב-12 ביולי, בעמ' 2, התפרסמה כתבה מאת יהושע גלבוש וכותרת המשנה הייתה "תלונות על אפליה". בגוף הטקסט נכתב: "איש שיחי שהציג עצמו כעסקן בארגון עבור עולי צפון אפריקה הציג בפני שורה של תלונות, הוא לא חידש מאומה [...] התרגלנו לטענות מסוג זה".

ב-13 ביולי הייתה הכותרת בעמוד הראשון (ללא שם הכותב): "מונתה ועדה לחקירת ההתפרעות בחיפה". במאמר המערכת של אותו היום נכתב: "על הוועדה גם לחקור, בין השאר, אם גורמים מפלגתיים היו מעורבים בפרשה. נדמה כי הממשלה עשתה נכון עת החליטה

התפרעויות במקום – מסר הבוקר לכתבנו מזכיר המועצה המקומית אשר נזרי". ב-2 באוגוסט הייתה הכותרת הראשית מאת שמואל לביא: "בית ההסתדרות במגדל העמק עלה באש. המשטרה: אנו סבורים שזוהי הצתה – ארבעה נעצרו. שקט מתוח ומעצרים נוספים בוואדי – איש הליכוד – שמו לנו מלכודת". בעמוד 4 הכותרת הייתה: "השבת השחורה בוואדי סאליב" (מאת יצחק וויט ודב עצמון). כותרת המשנה: "התקהלות ליד 'אסיפה סגורה' של מפא"י הביאה לשרשרת תגרות והפגנות שנמשכו במוצאי שבת. השוטרים הסתערו בקריאות קרב על המתפרעים ומפגינים. בן הראש נעצר כשאקדה בידו לאחר שיריה שנורתה לעבר השוטרים". ב-3 באוגוסט נדפסה כתבה מאת יצחק וויט, וכותרתה הראשית: "הפעולות אורגנו על ידי גוף מחתרתי, מעיד אבא חושי בוועדת החקירה". הכותרת המשנית: "בן הראש וחבריו מובאים לפקודת מעצר". באותו היום הייתה כותרת נוספת: "מספר העצורים עלה על 70".

גם בהארץ אפשר לראות דוגמאות רבות לגישה זו. ב-14 ביולי (ללא שם) כותרת ראשית בעמוד 2: "אסיפת 'חירות' בוואדי סאליב הופסקה לשם מניעת תגרה". ב-22 ביולי (ללא שם) כותרת בעמוד 6: "השופט מ' העציני קורא לא להגרר אחר פרובוקציות – מחר הישיבה הפומבית של ועדת החקירה נגד ואדי סאליב". ב-2 באוגוסט הייתה הכותרת הראשית בעמוד המרכזי: "60 נעצרו אחרי ההתפרעויות שפרצו שוב בוואדי סאליב – הפגנה פוזרה אמש בכוח בין העצורים 4 ממנהיגי הוועד הצפון אפריקאי ובראשם ד' בן הראש". בגוף הטקסט נכתב: "כוחות משטרה גדולים הופעלו ליל שבת בוואדי סאליב בחיפה לדיכוי ההתפרעות שפרצו במקום, שבהיקפן עלו על אלו שלשה שבועות [...] שבטיטוין העיקרי היה גרימת שוטרים באבנים". ב-3 באוגוסט בפתיח של כתבה נאמר: "השקט שהשתרר לקראת ליל אמש בחיפה והסכיבה לרבות ואדי סאליב עצמו, לא הופר גם הבוקר והחיים חזרו למסלולם ושוטרים כשחברו בודדים ללב האספסוף המתפרע". בדוגמה האחרונה אפשר לראות קשר ישיר בין הפעלת חוזק יד של השוטרים לסדר וביטחון. המטרה הייתה להראות שהשימוש בכוח של המפגינים אינו יעיל מול המשטרה. נוסף על כך התקשורת ניסתה לספק לחץ חברתי שבו תהיה אהדה לשימוש בכוח של השוטרים נגד המפגינים. במאמר מערכת מ-2 באוגוסט, "יש לכוד את הבריונים מציבור העולים", נכתב: "התחדשות המהומות בוואדי סאליב שבחיפה נותן משנה תוקף לסברה שהמאורעות מלפני שבועות הם תוצאה של יד מארגנת להבדיל מהמקרה הראשון, לא הייתה שום עילה [...] ומכל זאת הופרע הסדר הציבורי באופן חמור ביותר. אין עוד ספק כי קיימת קבוצה של אנשים בוואדי סאליב הדוגלת במעשי בריונות. נראה כי ארגון עולי צפון אפריקה הקורא לעצמו בשם 'ליכוד' הבא משמש גרעין ומסורת לפעולת אלימות". הנרטיב של "סובלנות" השוטרים כלפי המפגינים מופיע גם בתאריך 10 ביולי: "בנסיבות ההן [...] פתחו השוטרים באש. בסך הכול נורו 4 רייות ואחת מהן פגעה בכטנו של המתפרע" (ההדגשה שלי).

מקור הבעיה: עדתית מול כלכלית, משטרותית מול חינוכית בקטגוריה זו ננסה להבין כיצד הציגה העיתונות את המקור למהומות ואדי סאליב. האם הבעיה הייתה עדתית או כלכלית (הזנחה

על נקלה. מלכתחילה העדה "מסמנת" את ההתנהגות של הדובר ברוח ה"גזענות ההפוכה" כפי שמציגים פרנץ פאנון (2004) ואדוארד סעיד (2000) לפי התיאוריה הפוסט-קולוניאלית.

דין ומסקנות

ניתוח הסיקור העיתונאי של אירועי ואדי סאליב מנקודת המבט של פוסט-קולוניאליזם גילה שלוש מסגרות סיקור בולטות: האחת, מסגרת של אשמה – האלימות אינה מקרית אלא מתוכננת ונגרמת על ידי קבוצה שלה מטרות פוליטיות ולא חברתיות-כלכליות. השנייה, מסגרת של עדתיות – האלימות באה מקרב עדה מסוימת, עולי צפון אפריקה, ומציגה את ההון התרבותי והפוליטי שלהם כאלימות וערעור הסדר החברתי. השלישית, מסגרת של ניגודים בינאריים – החלש מול המסוכן, הקורבן מול האלים, התרבותי מול חסר התרבות. קרי המפגינים הם מסוכנים, עבריינים ובעלי עבר פלילי, שלא יבחרו בשום דרך כדי לערער את היסודות החברתיים, ואילו המשטרה והשלטון הם מגיני הציבור מפני אותם מתפרעים. בכך אשררה העיתונות את הקשר האינהרנטי שלה עם השלטון ואימצה את הנרטיב השלטוני החל באחרים לתחילת האירועים, האשמים לאירועים ברמה החברתית והגדרת הבעיות והסיבות שהובילו להירדררות האירועים.

הממצאים מראים שהעיתונים סיקרו את אירועי ואדי סאליב מנקודת המבט של ההגמוניה (השלטון) ושל זרועות הביטחון וזנחה את מבטם של התושבים בוואדי סאליב ואת הבעיות החברתיות שהביאו למאורעות. העיתונות השתמשה בפרקטיקות מסגור שונות כדי להבנות מציאות תקשורתית שבה היא השחירה את תושבי הוואדי ואת מארגני ומשתתפי המאורעות בהצגתם כאלימים, מסוכנים, שוחרי ריב ומדון, מחרחרי ריב ואף מסייעים לאויב. מנגד היא הסירה אחריות מהשלטון למצב החברתי בוואדי וציררה את כוחות הביטחון והמשטרה כנרפים, חלשים ומגיני הציבור והחברה הישראלית. בכך אישרה העיתונות האיכותית והפופולרית את הסכמתה לפעולות הממשלה והלכה למעשה שיתפה פעולה עם הנחות היסוד, הטרמינולוגיה ודרכי הפעולה של השלטון והביטחון.

זאת ועוד, העיתונים סיקרו את האירועים ממבט קולוניאליסטי כאשר הציגו את המפגינים כשייכים לעדה ספציפית אחת שהיא "בעייתית", "מסוכנת", "פרימיטיבית", "נחשלת", "חסרת תרבות" (שדרכי הנימוס, הלכי הרוח והדמוקרטיה הם למרמס עבורם ולא מנת חלקם). הדיכוטומיה בין "ראויים" ל"לא-ראויים", ובין "ברברים" ל"תרבותיים", מאששת את הזהות של ההגמוני ו"מסמנת" לאחרים את הטוב החברתי שכדאי לרבוך בו. הגזענות של הסיקור העיתונאי היא דוגמה מובהקת לשיח של גזענות חדשה, קרי "גזענות תרבותית". מייצרים סיקור שהוא המשגה מונוליתית ודיכטומית של אתניות ברוח הביקורת של פאנון (2004), שמציב את השחור מול הלבן ובהמשך להגותו של סעיד (2000), שמציב את הערבי כ"אחר" של המודרני והמערבי. ההצגה של המרוקנים כיחידה הומוגנית היא גזענית. הטלאולוגיה העיתונאית "כופה" את האתניות בשתי דרכים של "הבלטה". תחילה מצמידים לסיקור את האבחנה בין "אתניות" ל"גזע" ואחר כך בין "גזע" ל"תרבות", כפי שקינן מאליק (Malik,

להקים ועדת חקירה זו [...]) ואולם טעות היא לחשוב כי הבעיה היא משטרתית אלא חינוכית" (ההרגשה שלי).

במעריב נכתב ב-12 ביולי: "יותר מכל הייתה זו הרגשה. חיפה הייתה עדה להתקוממות עדתית, שעוד זמן רב אי אפשר יהיה לעבור עליה לסדר היום [...]) ולסדר המצפון".

אפשר לראות לפחות בתחילת האירועים הבדלים בהצגת הסיבות למאורעות בהארץ ובידיעות אחרונות. בידיעות אחרונות לא הציגו את הסיבות לאירוע בראשיתו כמגמה עדתית כוללת ומכפישת, אלא כבעיה משטרתית נקודתית שאפשר להתגבר עליה בהקצאת משאבים בתקווה שככל שהזמן יעבור האירוע הנקודתי יחלוף. גם שר הפיתוח, מרדכי בנטוב, תמך בפתרון המצב על ידי פעולה משטרתית תקיפה: "הייתי מייעץ שהמשטרה תהיה יותר עצורה בדיבורים ותעשה מעשים [...]) כוחות חזקים של המשטרה ידכאו". שר העבודה מרדכי נמיר האשים את מנחם בגין בליבוי המהומות:

רק לפני מספר שבועות שמעתי שבגין אמר שלא פגש מצב מהפכני כמו ששורר עכשיו בארץ. אפשר לסמוך עליו [...]) אני חושב שזו עבודה של בגין, שהיא מביאה ומוכרחה להביא להתפרעות, לזריקת האבנים למשרדי הסוכנות היהודית, לשבירת מועדון ההסתדרות. יש כמה התפרצויות שאנו שותקים עליהן. כל זה מתרחש בעונה שלא הייתה כמוה מבחינת העבודה והתעסוקה, שלא הייתה כמוה אפילו בשלוש השנים האחרונות שהייתה תעסוקה כמעט מלאה [...]) הדבר היחיד שיש בפרשת ואדי סאליב הוא ששוטר בעל שם אשכנזי ירה שלא כהלכה [...]) אומרים שבחוף לארץ זה מתפרסם כמלחמת אזרחים, יש גם ארצות ערב בסביבה.

אלי אבירן, כתב ידיעות אחרונות בפריו, כתב ב-4 באוגוסט כותרת: "מרוקו תבקש מהצלב האדום לחקור 'האפליות העדתיות' בישראל". בפתח לכתבה כתב: "מאורעות ואדי סאליב עוררו מחדש פרסומים מזיקים לישראל בעיתונות האירופית ונתנו הזדמנות מחודשת לתעמולה ערבית עוינת בייחוד באפריקה".

לעומת זאת הארץ מלכתחילה מסגרה את האירועים כעדתיים גרידא בהתאם למשוואה הגזענית המורשתת שה"עדה" היא הבעיה ולא הבעיה החברתית עצמה. כך או כך לא הייתה התייחסות בשני העיתונים, ברמת הכותרת, לבעיה החברתית שהציתה את המהומות. דבר זה דומה למה שאמר שר החינוך, זלמן ארן, לחבריו כשהוא נשמע פגוע ממחאת המזרחים:

ב-11 שנות קיומה עשתה המדינה כמיטב חוסר יכולתה כדי להרים חלק זה של הציבור במידה שדבר זה ניתן באופן אוניקטיבי, אם כי יכול להיות שבמקרה זה אינו ניתן [...]) בחינוך, שאני יותר בקי בו, אני יודע שבאמת עשינו את המקסימום, אינני מתאר לי איזו מדינה-שהיא שהיתה יכולה לעשות בשטח זה, ובמיוחד לעדות המזרח, מה שאנחנו עשינו מאז קום המדינה [...]) הכלל של עדות המזרח אין לו חוש לזה, אולי לא יהיה לו אף פעם חוש לזה, אבל יש לו אהדה פסיבית לעניין הזה ולאלימות⁴.

גם לוי אשכול לא קיבל את הטענות למצוקה ולאפליה והאשים את המוחים במצבם: "יש אנשים שאת השכר אינם מוציאים וחוסכים ממנו, חלק לא קטן מהשכר הם מוציאים על ערק"⁵. בדוגמאות הללו אפשר לראות כיצד העדתיות של המפגינים "מסמנת" את התנהגותם, קרי המפגינים הם בני עדה מסוימת ולכן אפשר לשער את התנהגותם החברתית ואת הבעיה החינוכית שלהם

הערות

- 1 אחוס"לים פירושו: אשכנזי, חילוני, ותיק, סוציאליסט, לאומי. המונח בא לציין את האליטות השולטות בכלכלה, בפוליטיקה ובתרבות הגמונית הישראלית.
- 2 ייצוג סימטרי וייצוג לא סימטרי הם מושגים סוציולוגיים שמבטאים השוואה כמותית של קבוצה חברתית מסוימת במדינה ובאוכלוסייה. לדוגמה, אם במדינת ישראל עשרים אחוז מאוכלוסייתה הם ערבים אזרחי המדינה, נצפה לראות נוכחות השוואתית כמותית דומה במדיה המיינסטרימית.
- 3 מתוך הערך "ואדי סאליב", ויקיפדיה.
- 4 שם.
- 5 שם.

מקורות

- אברהם, א' (2000). *התקשורת בישראל, מרכז ופריפריה: סיקורן של עירות הפיתוח*. ירושלים: אקדמון.
- אברהם, א' (2001). *ישראל הסמויה מעיני התקשורת*. ירושלים: אקדמון.
- אברהם, א', ע' פירסט ונ' אלפנט-פלר (2004). *הנעדריים והנוכחים בזמן צפיית שיא: מגוון תרבותי בשידורי ערוצי הטלוויזיה המסחריים בישראל*. ירושלים: הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו.
- באבא, ה' (1994). "שאלת האחר: הבלד, אפליה ושיח פוסט-קולוניאלי", *תאוריה וביקורת*, 5, עמ' 79-105.
- הורוביץ, ד' ומ' ליסק (1977). "הישוב כחברה פוליטית", בתוך: מ' ליסק וע' גוטמן (עורכים), *המערכת הפוליטית הישראלית* (עמ' 14-50). תל-אביב: עם עובד.
- הרצוג, ה' (1986). *עדתיות פוליטית: דימוי מול מציאות*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- חבר, ח', י' שנהב ופ' מוצפי-האלר (2002). "אפיסטמולוגיה של מזרחיות בישראל", בתוך: הנ"ל (עורכים), *מזרחים בישראל* (עמ' 244-272). ירושלים: מכון ון ליר.
- יורמן, ע' (2012). "התגובה החברתית לאירועי ואדי סאליב", *קשר*, 43, עמ' 59-66.
- כהן, א' (2002). *המרקאים: הנגטיב של האשכנזים*. תל-אביב: רסלינג.
- כספי, ד' (1980). *צמיחתה של העיתונות המקומית: מגמות והערכות ראשוניות*. רמת גן: אוניברסיטת בר אילן.
- כספי, ד' וי' לימור (1998). *המתווכים: אמצעי התקשורת בישראל 1948-1990*. תל-אביב: עם עובד.
- כ"ץ, נ' (2015). "אמור לי מי אתה ואומר לך מה אתה", *פנים*, 2, 69, אוחד מתוך: <http://bit.ly/ITp8FHw>
- לוי-שטרבאוס, ק' (1973). *החשיבה הפראית*. תל אביב: ספרית הפועלים.
- ליבלר, ע', ר' טובל-מישיח ות' זילבר (2010). "בין השלם לחלקיו ובין תוכן לצורה", בתוך: ל' קטן ומ' קרומר-נבו (עורכות), *ניתוח נתונים במחקר איכותני*. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון.
- ניר, ר' וי' רועה (1998). "סיקור האינתיפאדה בעיתונות הישראלית: עיתונים פופולריים ואיכותניים נוקטים רטוריקה של קונפורמיות", בתוך: ד' כספי וי' לימור (עורכים), *אמצעי תקשורת המונים בישראל* (עמ' 705-718). תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- נגרי, א' (2018). *המחאה המזרחית בואדי סאליב: האירועים והשפעתם עד לפנתרים השחורים*. תל-אביב: רסלינג.
- נחמיאס, א' ור' שפיגל (2009). *ואדי סאליב: המיתוס ושיכרו*. תל-אביב: בית עלים.
- סבירסקי, ש' (1981). *לא נחשלים אלא מנוחשלים: מזרחים ואשכנזים בישראל*. חיפה: מחברות למחקר ולתרבות.
- סבירסקי, ב' וד' ברנשטיין (1993). "מי עבד במה, עבור מי ותמורת מה?", בתוך: א' רם (עורך), *החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים* (עמ' 120-147). תל-אביב: ברירות.
- סמוחה, ס' (1984). "שלש גישות בסוציולוגיה של עדות המזרח", *מגמות*, כח, 2-3, עמ' 169-206.
- סעיד, א' (2000). *אוריינטליזם*. תל-אביב: עם עובד.
- עמור, מ' (2002). "אזרחות ישראלית: מרב תרבותיות לבין תרבותיות", בתוך: ח'

(1996) מצביע על עקרון ההחלפה בין "גזע" ל"אתניות". במילים אחרות, אפשר לעשות המרה ממהו שאי אפשר לשנות אותו למשהו שהוא יותר גמיש מבחינה ההבדלים בין קבוצות שונות שלהן פרקטיקות חברתיות ואמונות שונות. לעיתים אי אפשר לשנות מושגים אלה. וכל זה כדי "לכפות" את האימפריאליזם של המציג (שם).

עם זאת, העיתונים הפופולריים, ידיעות אחרונות ובמיוחד מעריב, העניקו בולטות גדולה יותר לסיקור הבעיות החברתיות של יושבי הוואדי בסדרת כתבות שמטרתן הייתה לגלות מה היה הגורם לאירועים בוואדי סאליב. לצורך כך נשלחו כתבים לסקר את השכונה ולהביא לציבור את הקולות והמראות של המצוקה החברתית בוואדי. גישה זו גברה כאשר החלו מהומות בבאר שבע, במגדל העמק ובאשקלון והתפרסמה סדרת כתבות על המצוקה החברתית בישראל. למרות זאת, הסיקור עדיין הותאם לתפיסה של "הכחדה סימבולית" וייצוג שלילי של תושבי הפריפריה בישראל בהתאם לנקודת מבטו של המרכז.

עיתון הארץ, שכבר פרסם בעבר תיאורים מרתיעים של העולים מצפון אפריקה, דבק בגישה שראתה במפגינים שוחרי ריב ומדון שמנסים לערער את הסדר החברתי, וכמעט לא הביא את קולם של התושבים בוואדי ואת מצוקותיהן החברתיות. כאשר עשה זאת הצמיד "עדה" ל"בעיה". לאורך כל הסיקור במאמרי המערכת של העיתון היה שימוש בטרמינולוגיה חריפה ובוטה כלפי המפגינים ותושבי הוואדי, למעשה האשימו אותם במצב החברתי שאליו הם נקלעו, ואף עודדו את המדינה לנקוט את כל האמצעים הדרושים בכוח הזרוע וביד קשה ולדכא את ההפגנות הלגיטימיות.

היום ממצא זה מפתיע לכאורה, כי היינו מצפים מעיתון "איכותי" לא להיגרר להשמצות כלפי מיעוט חברתי אלא להפך, שכן בהפגנות ניתן קול חברתי למפגינים דווקא בעיתונים הפופולריים. נראה שהגישה הניאו-ליברלית הכלכלית שבה דבק "העיתון האיכותי" הכריעה את הכף, משום שהעיתון ראה בהפגנות ערעור על הסדר החברתי, דבר שהיה יכול להזיק לקפיטליזם השמרני לשגשג בישראל המתפתחת. מנגד, ייתכן שהעיתונים הפופולריים השתמשו באותו אלמנט קפיטליסטי כאשר הם הביאו את קולם של תושבי שכונת הוואדי כדי להגיע לקולות חדשים או לרצות את קהל הקוראים שלהם. יש להביא בחשבון בהקשר זה גם את קרבת מעריב למחנה הימין האופוזיציוני ושל ידיעות אחרונות למפא"י השלטת.

ניתוח אירועי ואדי סאליב לפי הביקורת של התיאוריה הפוסט-קולוניאלית הראה שהן העיתונות הפופולרית והן העיתונות האיכותית במאורעות ואדי סאליב לא מילאו את תפקידן הבסיסי כ"מתווכות" בין השלטון לחברה האזרחית. יתרה מזאת, לעיתונות היה חלק נכבד בהתססה, בליכון ובהעצמת האירועים בוואדי סאליב ובהשחרה של המפגינים. המאמר מציע להתבונן מחדש על אירועים מהעבר לאור תיאוריות מחקריות חדשות להבנה טובה יותר של תפקיד התקשורת בחברה הדמוקרטית.

- Online, 2(1), pp. 1-14.
- Gamson, W. (1992). "The Social Psychology of Collective Action", in: A.D. Morris & M. Carol (eds.), *Frontiers in Social Movement Theory* (pp. 53-76). New Haven, CT: Yale University Press.
- Gitlin, T. (1980). *The Whole World Is Watching*. Berkley, CA: University of California Press.
- Hall, S. (1977). "Culture, the Media and the "Ideological Effect", in: J. Curran, M. Gurevitch & J. Woolcott (eds.), *Questioning the Media: A Critical Introduction* (pp. 315-348). Newbury Park: CA: Sage.
- Katz, N. & H. Nossek (2019). "Mizrahi Perceptions of their TV Portrayal in Israel", *Israel Affairs*, 25(3), pp. 1-25.
- Malik, M. (1996). *The Meaning of the Race*. New York: Macmillan.
- Weaver, D., M. McCombs & D.L. Shaw (2004). "Agenda-Setting Research: Issues, Attributes, and Influences", in: L.L. Kaid (ed.), *Handbook of Political Communication Research* (pp. 257-282). Mahwa, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Sheafar, T. & G. Weimann (2005). Agenda Building, Agenda Setting, Priming, Individual Voting Intentions, and the Aggregate Results: An Analysis of Four Israeli Elections, *Journal of Communication*, 55(2), pp. 347-356.
- Shils, E. (1975). *Center and Periphery*. Chicago: University of Chicago Press.
- Strauss, A. & J. Corbin (1994). "Grounded Theory Methodology: An Overview", in: N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (eds.), *Handbook of Qualitative Research* (pp. 273-285). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Van Dijk, T.A. (1991). *Racism and the Press*. London: Routledge.
- Vidmar, N. & M. Rokeach (1974). "Archie Bunker's Bigotry", *Journal of Communication*, 24, pp. 36-47.
- Wolfsfeld, G. (1991). "Media, Protest and Political Violence", *Journalism Monograph*, 127, pp. 50-75.
- Wolfsfeld, G., E. Avraham & I. Aburia (2000). "When Prophecy always Fails: Israeli Press Coverage of the Arab Minority's Land Day Protest", *Political Communication*, 17(2), pp. 115-130.
- חבר, י' שנהב ופ' מוצפי-האלר (עורכים), *מזרחים בישראל* (עמ' 244-272). ירושלים: מכון ון ליר.
- פאנון, פ' (2004). *עור שחור, מסכות לבנות*. תל-אביב: ספרית מעריב.
- קימרינג, ב' (1995). *בין מדינה לחברה: סוציולוגיה של הפוליטיקה*. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- קימרינג, ב' (2001). *קץ שלטון האחוס"לים*. ירושלים: כתר.
- קליין, ע' (2008). "בין מיתוסים למדע: נרטיב האיידס בעיתונות הישראלית בשנים 1981-2007 כדוגמה להבניה תרבותית של מחלה", *מסגרות מדיה*, 2, עמ' 50-85.
- שירן, ו' (2001). "אנחנו מסעודה משרדות", בתוך: נ' ישובי (עורכת), *הדרה ודימוי שלילי: אישויון בתקשורת הישראלית* (עמ' 4-40). תל-אביב: האגודה לזכויות האזרח.
- שטרסמן-שפירא, ט' (2012). "אירועי ואדי סאליב הפערים העדתיים בישראל: כתבי מעריב מסקרים (יולי-אוגוסט 1959)", *קשר*, 43 (2012), עמ' 66-73.
- שטרית, ס"ש (2004). *המאבק המזרחי בישראל 1948-2003*. תל-אביב: עם עובד.
- שנהב, י' (2003). *היהודים: ערבים, לאומיות, דת ואתניות*. תל-אביב: עם עובד.
- Adoni, H. & S. Mane (1984). "Media and Social Construction of Reality: Toward an Integration of Theory and Research", *Communication Research*, 11(3), pp. 323-340.
- Bird, S.E. & R.W. Dardenne (1987). "Myth, Chronicle and Story: Exploring the Narrative Qualities of News", in: J.W. Carey (ed.), *Media, Myths and Narratives: Television and the Press* (pp. 330-350). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ball-Rokeach, S.J. & J. Jung (2009). The evolution of media system dependency theory. In R.L. Nabi & M.B. Oliver (eds.), *The Sage Handbook of Media Processes and Effects* (pp. 531-544). Los Angeles, CA: Sage.
- Charmaz, K. (1990). "Discovering Chronic Illness: Using Grounded Theory", *Social Sciences and Medicine*, 30(11), pp. 1161-1172.
- Entman, R. (1993). "Framing: Towards Clarification of a Fractured Paradigm", *Journal of Communication*, 43(4), pp. 51-58.
- First, A. & E. Avraham (2003). "Changes in the Political, Culture and the Media Environment and their Impact on the Coverage of Conflict: The Case of the Arab Population in Israel", *Communication and Conflict*